

Karlík, Petr

Personální deiktika v češtině

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2001, vol. 50, iss. A49, pp. [147]-154

ISBN 80-210-2600-6

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101787>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PETR KARLÍK

PERSONÁLNÍ DEIKTIKA V ČEŠTINĚ

Tato studie vznikla v rámci rodící se hypotézy modifikované valenční teorie (MVT), deklarující se jako jeden z modulů jistého typu lexikalisticky orientované generativní gramatiky, když se tato hypotéza dostala do rozporu s daty, která nám o tzv. osobních zájmenech v různých kulinárních úpravách servírují morfologové. Pokusím se ukázat, jaké vlastnosti by měla osobní zájmena mít, jestliže tyto vlastnosti budeme odvozovat z principů MVT (Karlík 2000). Výrazy, o které mi jde, jsem – abych zůstal aspoň na začátku pozorování imunní vůči některé z teorií – nazval termínem personální deiktika (PD). Patří sem dvě sady výrazů:

- (I) *já, ty, on-/o/a/o, my, vy, on-/i/y/a* (tzv. zájmena osobní (nezvratná)) a *se* (tzv. zájmeno osobní zvrtné);
(II) *můj, tvůj, jeho/její/jeho, náš, váš, jejich* (tzv. zájmena přivlastňovací (nezvratná)) a *svůj* (tzv. přivlastňovací zájmeno zvrtné).

Ad (I): Jde o uzavřenou množinu výrazů pojmenovávajících komunikační role účastníků komunikace v okamžiku mluvního aktu (v evropské gramatické tradici se výrazům označujícím roli mluvčího říká zájmeno 1. os., roli adresáta zájmeno 2. os.; jako zájmeno 3. os. se označuje výraz vyznačující se absencí těchto významů). Lexikální kategorie tzv. osobních zájmen (nerflexivních) má ovšem bezprostřední formálně-sémantickou vazbu na gramatickou, přesněji řečeno: morfologickou kategorii osoby slovesné: slovesné flexémy obsahující morfémy 1. a 2. os. vyjadřují, jak známo, predikační vztah obsahu predikátu k účastníkovi komunikačního aktu (1. os. k mluvčímu/pisateli jakožto autoru promluvy, 2. os. ke komunikačnímu partnerovi jakožto adresátovi promluvy), a proto je reference ke komunikačním rolím ještě pomocí lexikální kategorie osobních zájmen – nejsou-li k ní zvláštní důvody – redundantní: *píši* (= *já píši*), *píšeš* (= *ty píšeš*). Flexém obsahující morfém 3. osoby vyjadřuje naproti tomu absenci predikačního vztahu k partnerům komunikace s rolí mluvčího nebo adresáta, a proto je-li třeba vyjádřit predikační vztah k jinému předmětu komuni-

kace, tento předmět komunikace musí být pojmenován, např. NS nebo – za jistých podmínek – zájmenem 3.os. jako její alternantou nebo 0 interpretovatelnou jako elipsa (exofora: *To okno rozbil ten kluk v červené šiltovce // on (+ ukázání)*; endofora: *Pod oknem si hrál s míčem kluk v červené šiltovce a ten kluk (v červené šiltovce) // on // 0 rozbil tím míčem okno*. To vše je sdostatek známo. V Karlík (2000) jsem ukázal, jaké konsekvence vyplývají pro MVT z toho, že čeština gramatikalizovala formou morfémů tvořících složku flexému slovesa kategorii osoby, a připomněl vlivnou teorii, podle níž jsou morfy 1. a 2. slovesné osoby aglutinovaná původní osobní zájmena.

Vrátíme-li se k lexikálním prostředkům personální deixe, o které mi jde nyní, mohu z výše uvedených faktů odvodit některé vlastnosti PD typu (a), zvl. mohu předpokládat, že ze systému lexikální a gramatické personální deixe v češtině lze dedukovat sémantickou kategorizaci PD (a z ní pak formálněgramatické vlastnosti jednotlivých tříd výrazů). Rozlišuju:

(a) Výrazy, které jsou indexy/šifry, tj. které mají lexikální význam a jejichž vnějazykový referent je zjiřitelný na základě znalosti relevantních parametrů komunikační situace, v níž jsou užity. Speciální statut personálních indexů dokumentuje příklad:

A: *Já_i tam_k / k babičce_k půjdu.*

B: *Já_j tam_k / k babičce_{k/l} půjdu taky.*

Zatímco zájm. přísl. *tam* v obou větách označuje totéž místo a NS *k babičce* může označovat touž osobu, nebo osoby různé, výraz *já* nutně označuje osoby různé.

Lexikální význam „komunikační role autora komunikátu“ mají výrazy *já* a *my*, význam „komunikační role adresáta komunikátu“ výrazy *ty* a *vy*. Tyto výrazy nejsou tedy zájmena / proformy, tj. jsou s NS v komplementární distribuci, zvl. v pozici subjektu (1) a (3), s velkou pravděpodobností i v pozici objektu (2) a (4). Věta (3) ukazuje, že lexikálním významem těchto PD nemůže být označení autora komunikátu (jak se běžně říká), neboť pak by (3) musela být bez *; u (4) v češtině chybí pro takové konstatování evidence, protože čeština jako asi všechny jazyky kategorii personální deixe lexikalizovala formou PD, ale navíc jako jen některé jazyky i gramatikalizovala formou morfémů tvořících složku flexémů slovesa, avšak jen jako některé z těchto jazyků pouze pro subjekt (J. Lyons, 1977, s. 636n):

(1) *Já přijdu.*

(2) *Pozvali mě.*

(3) **Mluvčí, který říká tuto větu, přijdu.*

(4) *?Pozvali mluvčího, který říká tuto větu.*

PD *já* a *my* se od sebe liší v tom, že *já* má význam sg., tj. vyjadřuje, že roli autora plní jeden objekt (prototypicky člověk), kdežto *my* má význam pl., tj. vyjadřuje „já + někdo další“, tedy ego-inkluzivnost. (Totéž platí o rozdílu mezi *ty* a *vy*, pokud jde o roli adresáta.). Víme-li (z komunikační situace), že roli autora má (a) jedna osoba, nebo naopak (b) osob více, je nutné ve větě obsahující PD *my* jeho sém „někdo další“ interpretovat v případě (b) jako pluralitu aplikovanou na komunikační roli, tj. jako pluralitu autorů:

(5) *My tři králové jdeme k vám,*
nebo v případě (a) jako pluralitu aplikovanou na objekty, které sdílejí s autorem stejnou sémantickou roli ve větou vyjadřované propozici:

(6) *My se za to nestydíme.*

V češtině, jak známo, nejsou PD, které vyjadřují další specifikaci významu „někdo další“.

Zvláštní status má tzv. vykání. Ukazují na to tato data: Rozdíl, který jsme zjistili v případě PD 1. os. a konstatovali i pro PD 2. os. (*já X já + někdo další, ty X ty + někdo další*) se u vykání neprojevuje na indexovém výrazu samém růzností lexémů (na rozdíl od PD 1. a 2. os.: *já X my, ty X vy*, je pro oba významy jeden výraz *vy*), nýbrž porušením shody s přísudkem, tj. jen tehdy, je-li vy podmětem (nebo jako podmět věty rekonstruovatelné). Shoda je porušena v (7), takže (7) je jednoznačné (vyjadřuje vykání jednotlivci); v (7a) shoda porušena není, takže (7a) je nutně ambigní (může vyjadřovat tykání více než jednomu člověku i vykání více než jednomu člověku). Není-li vy podmětem (ať už vyjádřeným, nebo rekonstruovatelným), nutně musí být (8) ambigní více než (7a), neboť kategorie shody (disabiguující (7) a (7a)) se nemůže ve své disambiguační síle uplatnit: (8) tedy může vyjadřovat tykání více než jednomu člověku i vykání jednotlivci nebo více než jednomu člověku. (Nechávám stranou disambiguační sílu shody atributivní.) Vykání – a o to mi jde – se tedy dá v češtině považovat za gramatikalizaci sociálního statutu, jinak by (7) muselo být s * jako gramaticky nesprávný výraz (porušení shody), tj. za gramatické honorifikum (Haase 1995), na rozdíl od lexikalizace sociálního statutu v personálních indexech v čínštině nebo japonštině:

(7) *Vy jste přišel/přišla pozdě.*

(7a) *Vy jste přišli pozdě.*

(8) *Poslal jsem vám pohled.*

Data dosud uvedená by měla mít takovou sílu, aby z povahy a sémantické struktury personálních indexů šlo odvodit jejich morfologické i syntaktické vlastnosti. Nabízím je nyní. Na základě toho, že PD 1. a 2. os. jsou personální indexy, jejichž referentem není konkrétní objekt (osoba ♂, nebo ♀), nýbrž komunikační role, tedy abstraktní entita par excellence, je prediktabilní: (i) absence manifestace gramatického rodu na tvaru indexu – shoda, je-li vyjádřitelná, je podle sexu (♂, nebo ♀) vnějazykového referentu indexu: *Já píšu* (ambigní) X *Já jsem přišel / přišla* (k tomu také Nübler 2001); (ii) absence synonym; (iii) neexistence morfémů vok. Další frapantní rys personálních indexů, totiž (iv) specifické skloňování, je důsledkem toho, že jde o tvary prastaré, nostratické (Blažek 1995). Zatím nebyl, pokud vím, nalezen obecně přijímaný princip, na jehož základě by bylo možné vynutit u personálních indexů (v) obligátní postpozici shodného atributu (*já nešťastný X nešťastný student, já chudák X chudák Marie*) aj. (Příklad *on nešťastný* však ukazuje, že tento princip není účinný v souvislosti pouze s personálními indexy, nýbrž i jinými PD), (vi) existenci klitických tvarů v dat. (**Ke mi // Ke mně se chová pěkně; Řekni mi // mně to*) (Sgall 1961) a v gen., dat. a lok.: *K tě // K tobě se chová pěkně; Řek ti // *tobě to?* (ani v tomto případě přirozeně nejde o jev specifický jen pro personální indexy; data jsou známá).

(b) Výraz, který je zájmenem (proformou), tj. který nemá lexikální význam: jakožto proforma (tradičně: za-jméno) je to lexikálněsémanticky prázdný výraz alternující s lexikálněsémanticky plnými výrazy typu NS. Jde o zájmeno 3. os. *on*, které jakožto alternant s NS musí vyjadřovat pomocí flexému gramatické morfémy rodu a čísla (*on-0/i*, *on-a/y*, *on-o/a*) a pochopitelně i pádu. Užívá-li se ho exoforicky, ukázání na referent je vzhledem k jeho sémantické prázdnotě nutné realizovat gestem:

(9) *To okno rozbil* (gesto +) *on // ten chlapec, co stojí v koutě*,
při užití endoforickém se jím odkazuje zejm. k NS s konkréty označujícími osoby a zvířata:

(10) *Řekl jsem to Petrovi, ale on mi nevěřil.*

(11) *Koupili jsme si novou skříň a postavili jsme ji do předsíně X ?ale ona se nám nelíbí.*

(12) *Udělal jsem velkou hloupost *a ona se mi vymstila.*

(c) Výraz, který je tzv. vázaným endoforikem, tj. který svým lexikálním významem vyjadřuje, že jeho referent je identický s referentem NS v pozici subjektu věty. Jde o zájmeno reflexivní *se*: *Petr_i mluvil jen o sobě_i*. Je sice reflexivem (vztahuje se k podmětu věty, v níž stojí):

(13) *Petr_i (subj.) se_i // sebe_i myje,*

zájmenem (ve smyslu proformy) ovšem není, neboť

(14) *Petr_i mluvil jen o sobě_i // *Petrovi_i // Petrovi_j.*

Z povahy a sémantické struktury tohoto *se* lze odvodit tyto jeho morfologické i syntaktické vlastnosti: (a) absence formy nom., (b) existence tzv. slabých a silných tvarů: v dat. *si* – *sobě*, akuz. *se* – *sebe*, podle Olivy (2000) i v gen. *sebe* – *se*; přičemž řada autorů krátké (klitické) tvary pokládá už za morfémy, buď gramatické (*mýt se* by pak byl tvar slovesného rodu, snad médium), nebo derivační (*mýt se* by pak byl výraz hlásící se do kategorie způsobu slovesného děje); další vlastnosti viz Karlík (1998).

(d) Do množiny PD by snad mohlo patřit i foneticky nerealizované endoforikum, pro jehož označení si vypůjčím z G&B-teorie zkratku PRO (je jím realizován např. subjekt u infinitivu). Existence tohoto endoforického PD je vynučená systémově. Platí-li totiž, že referent *se* (coby vázaného endoforika, viz výše) je identický s referentem subjektového výrazu, pak by muselo být:

(15) *Petr_i (subj.) poručil Pavlovi_j umýt se_i.*

(16) **Petr_i (subj.) poručil Pavlovi_j umýt se_j.*

Absence * u 15 a naopak * u (16) odporuje intuici. Větu intuici odpovídající

(16) *Petr_i (subj.) poručil Pavlovi_j umýt se_j*

lze vynutit např. strukturou:

(16a) *Petr_i (subj.) poručil Pavlovi_j PRO_j (subj.) umýt se_j,*

v níž je zaveden subjekt infinitivní skupiny s větnou platností, nutný pro vázání forika *se* tak, aby *se_j*, a tímto subjektem je právě PRO, tj. zájmeno bez fonetické realizace, ale se strukturními vlastnostmi PD (s jedinou výjimkou – má jen nom., podle MVT, nebo je bez pádu, podle standardního výkladu v G&B). Referent tohoto PRO (role mluvčího, adresáta, nebo nekomunikanta) je (ve strukturách s infinitivem) zjistitelný na základě kontroly (R. Růžička 1999). V případě

arbitrální kontroly je velmi pravděpodobné, že referent PRO má velmi podobné vlastnosti jako referent tzv. zájmenného substantiva *člověk*, je jím tedy mluvčí nebo některý jiný živý účastník komunikace:

(17) *Je moudré PRO_{arb} dát na rady starších.*

Zbývá zaujmout stanovisko k případům, které se v české gramatické tradici často „nálepkují“ (v duchu strukturalistické teorie) jako sekundární funkce osobních zájmen (Mluvnice češtiny 3, 367–371), nebo ještě alibističtěji jako užití sekundární a transponované (Grepl-Karlík 1986), např.:

(18) *V této stati nám jde o ...*

(19) *My, Karel IV., císař Svaté říše římské a král český, ..., známo činíme ...*

Jsem hluboce přesvědčen, že kontrolovatelnější alternativu k takovému vágnímu přístupu nabízí Griceova (1975) konverzační logika. Stručně (a značně zjednodušeně) řečeno, je-li z komunikační situace zřejmé, že autor užil PD v rozporu s jeho významem, startuje to, je-li důvod věřit, že komunikanti dodržují kooperační princip, nutně reinterpetaci významu PD tak, aby daným konverzačním příspěvkem kooperační princip porušen nebyl, čehož lze docílit vintepretováním takových sémantických nebo pragmatických momentů do významu daného PD, které jeho užití navzdory jeho jazykovému významu v dané komunikační situaci licencují. Např. užití *my* v situaci, kdy je evidentní, že autorem je jeden člověk (nebo n-tice lidí tvořících jeden autorský kolektiv), a kdy je evidentní, že jde o autora odborného textu, se interpretuje jako pluralis modestiae (plural skromnosti, autorský plural) (18), v jiné komunikační situaci jako pluralis majestaticus (19). Je zajímavé, že podstatně větší prostor pro reinterpetace nabízejí morfy slovesné kategorie osoby; srov. např. (20) a (20a), (21) a (21a):

(20) *Pojď, ukážeme tatínkovi, jak umíme běhat (= ukážeme, nebo ukážeš)*

(20a) *Pojď, my ukážeme tatínkovi, jak umíme běhat (= asi jen ukážeme)*

(21) *Jak se cítíme po těch injekcích? (= cítíme, nebo cítíš)*

(21a) *Jak se my cítíme po těch injekcích? (= jen cítíme)*

Příklady (20) a (21) jsou důležité i proto, že ukazují, že v češtině možná nelze PD *my* vnutit ego-exkluzivní interpretaci, což např. v němčině možné je (22) (Meilbauer 1999, 13); v češtině je to možné jen u morfu 1.os. pl. (20a), (21a):

(22) *Haben wir schon ein Bäuerchen gemacht?*

Ad II: Uzavřená množina výrazů pojmenovávajících komunikační role účastníků komunikace v okamžiku mluvního aktu (rys mající PD typu (II) společný s PD typu (I)) a současně vyjadřujících, že jejich referent je v sémanticky nespecifikovaném vztahu k referentu NS, vůči níž jsou shodným atributem nebo komplementem (rys mající PD typu (II) navíc); Mluvnice češtiny 2 (1986, s. 91) z tohoto hlediska výstižně mluví o přivlastňovacích zájmenech osobních. Bylo už mnohokrát řečeno, že konkrétní typ vztahu mezi referentem PD typu (II) a referentem NS je vintepretován na základě znalostí světa, přičemž tradiční termín „přivlastňovací“ postihuje jen jeden z nich: *moje/tvoje/jeho fotografie* = (a) fotografie patřící referentu PD, (b) fotografie vytvořená referentem PD, (c) fotografie zobrazující referent PD aj. Za výrazy se sémantikou vlastnění budu

chápat *můj, tvůj, jeho* ... pouze v pozici komplementu, nikoli atributu (v č. se obě kategorie PD typu (II) morfologicky neliší). Nutí mě k tomu kontrast (23) a (23a):

(23) *Můj vlak odjíždí za půl hodiny.*

(23a) *Ten vlak je můj.*

(23) umožňuje interpretaci např. (a) vlak mně patří, (b) vlak mnou používaný k cestování, (23a) naproti tomu pouze interpretaci (a) ten vlak mně patří. Jestliže jsem vyvodil z uvedených dat správný závěr, mělo by být:

(24) *Můj strach byl velký.*

(24a) **Ten strach je můj.*

Rys společný výrazům označovaným jako PD, tj. výrazům typu (I) i (II) (viz výše), se projevuje v tom, že obě třídy obsahují z hlediska lexikální sémantiky stejné kategorie výrazů. I v rámci třídy PD typu II se tedy rozlišují: (a) Výrazy, které jsou indexy/šifry, tj. jejichž referenty jsou komunikační role účastníků komunikace v komunikačním aktu: *můj* referuje (podobně jako *já*) k roli autora, *náš* je pl. k *můj* ve stejném významu jako *my* k *já*; *tvůj* referuje (podobně jako *ty*) k roli adresáta, *váš* je pl. k *tvůj* ve stejném významu jako *vy* k *ty*. S indexy typu (I) sdílejí posesivní indexy i bezrodovost: *můj* v NS *můj klobouk* referuje k roli mluvčího a na jeho formě se neprojevuje, zda mluvčí je muž, nebo žena. Tyto výrazy nejsou tedy zájmena / proformy. Rys, který mají posesivní osobní indexy ve srovnání s osobními indexy navíc (viz výše), se projevuje tak, že posesivní indexy jakožto atributy disponují sadou morfémů umožňujících vyjádřit rodovou shodu s jménem tvořícím jádro NS: *můj přítel - moje přítelkyně - moje dítě*; vok. postrádá *tvůj*: *Kde jsi, *tvůj // svůj hanobiteli?*; Piřha 1992. (b) Výraz, který je zájmenem (proformou), tj. který nemá lexikální význam: jakožto proforma je to lexikálněsémanticky prázdný výraz alternující s lexikálněsémanticky plnými výrazy, teoreticky buď typu NS, nebo typu tzv. přídavného jména přivlastňovacího. Jde o zájmeno 3. os. *jeho*; bylo-li by alternant s přídavným jménem přivlastňovacím, dalo by se očekávat, že musí vyjadřovat gramémy rodu, nikoli čísla, protože přídavná jména přivlastňovací nemají pl., bylo-li by alternant s NS, pak musí vedle gramémů rodu vyjadřovat i gramémy čísla. Následující data dokazují, že jde o alternant s NS: *jeho počítač // kamarádův počítač // počítač kamaráda; její počítač // kamarádčin počítač // počítač kamarádky* ale: *jejich počítač // 0 // počítač kamarádů* nebo *kamarádek*. Referentem tohoto zájmena je objekt, který není účastníkem komunikace s rolí mluvčí nebo adresát. Užívá se exoforicky (25), ale hlavně endoforicky (26):

(25) *Líbí se mi jeho žena (+ ukázání) // žena toho pána, co sedí v koutě // Norbertova žena.*

(26) *Norbert se před měsícem oženil. Jeho žena se mi líbí.*

Na rozdíl od posesivních indexů nedisponuje posesivní zájmeno morfémy schopnými vyjádřit rodovou shodu s jménem tvořícím jádro NS (*jeho bratr - jeho sestra - jeho dítě* X *můj bratr - moje sestra - moje dítě*) a s výjimkou *její* ani shodu pádovou: *jeho* a *jejich* jsou nesklonné. Je to důsledek toho, že nom. posesivního zájmena *jeho*, *její*, *jejich* jsou původní gen. osobního zájmena *on* (striktně vzato to platí jen pro tvar *jeho*, protože tvary *její* a *jejich* jsou sekun-

dárně rozšířené o *je-* podle pův. *jeho*: *bál se jeho – jeho bratr X bál se jí / jich – její /jejich bratr* (viz Večerka 1955)). Protože u posesiva 3. os. se pův. adnominální gen. pův. osobního zájmena přehodnotil na nom. zájmena přivlastňovacího a přitom se adjektivizoval (slovosledně a u *její* i morfologicky), vlivem systémové analogie i u 1. a 2. os. adjektivní tvary posesivních indexů (27) (28) vyloučily systémově možné adnominální gen. indexů osobních (27a), (28a). Jak bystře postřehl Piřha (1992, s. 84), adnominálním gen. PD typu (I) je přepisováno přivlastňovací PD typu (II) tehdy, má-li u sebe atribut (27a'), (28a'):

(27) *můj přítel*

(27a) **přítel mne*

(27a') **můj samotný přítel → přítel mne samotného*

(28) *kniha je naše*

(28a) **kniha je nás*

(28a') **kniha je naše všech → kniha je nás všech*

Dodávám ještě notoricky známou skutečnost, že emancipace posesiv 3. os. od původního gen. os. zájmena 3. os. se manifestuje i tak, že *jeho* jako gen. PZ typu (I) má po předložce *ň-* (*odešel bez něho* jako *šel s ním*), ale jako posesivum zachovává *j-* (*odešel bez jeho přítele*). (c) Výraz, který je tzv. vázaným endoforikem, tj. který svým lexikálním významem vyjadřuje, že jeho referent je identický s referentem NS v pozici subjektu věty. Jde o tzv. přivlastňovací zájmeno reflexivní *svůj*: *Petr_i hledá svůj_i; kabát*. Stejně jako jeho protějšek *se* v třídě PD typu (I) je sice reflexivem (vztahuje se k podmětu věty, v níž stojí), zájmenem (ve smyslu proformy) ovšem není, neboť *Petr_i hledal svůj_i; kabát* // **Petr_i hledal Petrův_i; kabát*, nýbrž *Petr_i hledal Petrův_i; kabát*. Endoforikum *svůj* je bezrodé, ale má k dispozici morfémy umožňující vyjádřit rodovou kongruenci s jádrem NS: *Petr hledal svůj kabát / svou košili / své zrcátko*. Na rozdíl od *se*, které nemůže mít nom., *svůj* nom. má: *Já jsem svůj pes*, jako vázané endoforikum ovšem vylučuje umístění v subjektové NS: **Svůj přítel mi řekl*. O distribuci reflexivního posesiva a posesiv nereflexivních v případech transparentních (*Já_i mám rád mou_i / svou_i / jeho_j ženu X Petr_i má rád svou_i / jeho_j ženu*) i netransparentních typu *Já_i jsem ho_j poslal PRO_j koupit své_j / jeho_x / mé_i ženě nějaký parfém*, typu *Já_i jsem šel do kina s Pavlem_j a s jeho_jk / mou_i / svou_i ženou* aj. existuje bohatá literatura, např. Daneš-Hausenblas (1962), Bílý (1981), Čmejková (1998), Dočekal (2000) ad.

LITERATURA

- BAR-HILLEL, Y.: Indexical Expressions. *Mind*, 63, 1954, s. 359–374.
- BÍLÝ, M.: *Intrasentential Pronominalization and Functional Sentence Perspective (in Czech, Russian, and English)*. Lund: Slaviska Institutionen 1981.
- BLAŽEK, V.: Indo-European Personal Pronouns (1st & 2nd persons). *Dhumbajdi!*, 2, 1995, s. 1–15.
- ČERMÁK, F.: Index a indexálnost v jazyce: některé poznámky. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds.): *Čeština – univerzálie a specifika*, 2, 2001, s. 115–121.
- ČMEJKOVÁ, S.: Syntactic and discourse aspects of reflexivization in Czech: The case of reflexive pronoun *svůj*. In: Hajičová, E. (ed.): *Issues of Valency and Meaning*, Praha: Karolinum 1998, s. 75–87.

- DANEŠ, F.: Zwei Anmerkungen zu den Personalpronomen. *ZfSl* 30, 1985, s. 53–60.
- DANEŠ, F. - HAUSENBLAS, K.: Přivlastňovací zájmena osobní a zvrtná ve spisovné češtině. *AUC-SlavPrag* 4, 1962, s. 191–202.
- DOČEKAL, M.: Posesivní reflexivum v bohemistice. *SPFFBU*, A 48, 2000, s. 47–59.
- GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN 1986.
- GRICE, H. P.: Logic and Conversation. In: Cole, P. – Morgan, J. L. (eds.): *Syntax and Semantics* 3, New York-London: Academic Press 1975, s. 41–58.
- HAASE, M.: Respekt: die Gramatisierung von Höflichkeit. Unterschleißheim: Unicorn Europa 1995.
- JAKOBSON, R.: *Shifters, Verbal Categories, and the Russian Verb*, Cambridge, Mass: Harvard University Press 1957.
- KARLÍK, P.: Posesiva v češtině. In: Rusinová, E. (ed.): *Přednášky a besedy z XXXI. běhu LŠSS*. Brno: FF MU 1998, s. 35–42.
- KARLÍK, P.: Reflexiva v češtině. In: Rusinová, E. (ed.): *Přednášky a besedy z XXXII. běhu LŠSS*. Brno: FF MU 1999, s. 44–52.
- KARLÍK, P.: Hypotéza modifikované valenční teorie. *SaS*, 61, 2000, s. 10–29.
- KOSTA, P.: *Empty Categories, Null-Subjects and Null-Objects and How to Treat Them in the Minimalist Program*. In: Kosta, P. (ed.): *Linguistics in Potsdam, 2/3, 1995–96*, s. 7–38.
- LYONS, J.: *Semantics* 2. London-New York-Melbourne: Cambridge University Press 1977.
- MEILBAUER, J.: *Pragmatik*. Tübingen: Stauffenburg Verlag 1999.
- Mluvnice češtiny* 2. Praha: Academia 1986.
- Mluvnice češtiny* 3. Praha: Academia 1987.
- NÜBLER, N.: Podměťová valence v českém préteritu. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds.): *Čeština – univerzália a specifika*, 3, 2001, s. 147–153.
- OLIVA, K.: Hovory k *sobě/si/sebe/se*. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds.): *Čeština – univerzália a specifika*, 2, 2000, s. 167–171.
- PANEVOVÁ, J.: K voprosu o reflexivnoj pronominalizacii v češskom jazyke. *Linguistische Arbeitserichte*, 54/56, 1986, s. 44–56.
- PRŮHA, P.: *Posesivní vztah v češtině*. Praha: AVED 1992.
- RŮŽIČKA, R.: *Control in Grammar and Pragmatics. A cross-linguistic study*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins Publ. 1999.
- SGALL, P.: K tvarům *mně – mě, mi – mne*. *NŘ*, 44, 1961, s. 163–168.
- VEČERKA, R.: K vyjadřování posesivity u osobních zájmen 3. os. v češtině. *SPFFBU*, A 3, 1955, s. 36–41.
- YOKOYAMA, O. T.: Studies in Russian functional syntax. *Harvard Studies in Syntax and Semantics* III, 1980, s. 451–773.

PERSONALDEIKTIKA IM TSCHECHISCHEN

Der Autor faßt zwei grundlegende Kategorien der Personaldeixis, (a) die sog. Personalpronomina (incl. des Reflexivums *se*) und (b) die sog. Possessivpronomina (incl. des Reflexivums *svůj*), in die Kategorie der Personaldeiktika zusammen. Er unterscheidet (i) Indexe/Shifters (aus der Kategorie (a) *já, ty, my, vy*, aus (b) *můj, tvůj, náš, váš*), (ii) Proformen ((a) *on*, (b) *jeho/jej/jejich*), (iii) Endophorikum ((a) *se*, (b) *svůj*), und aus der semantischen Struktur der so definierten Ausdrücke versucht er ihre morphosyntaktische Eigenschaften abzuleiten. Strukturell erzwungen ist die Existenz eines phonetisch nichtrealisierbaren Endophorikus (PRO), das zur Kategorie des Typs (a) gehört.

Was die Deiktika des Typs (a) betrifft, werden sie als Ergebnis der Lexikalisierung der Personaldeixis, und so als Partner der durch die Personenmorpheme der verbalen Flexion grammatikalisierten Personaldeixis verstanden. Die Deiktika des Typs (b) werden hingegen auf ihre Distribution mit NP oder Possessivadjektiven überprüft.